

IZVJEŠTAJI IZ TAMNOG VILAJETA

Dževad Karahasan¹ *Izveštaji iz tamnog vilajeta*, Dobra knjiga, Sarajevo 2007.

Poslije dužeg vremena, skoro 15-ak godina, Karahasan se oglasio sa knjigom proza koja je nakon pojavljivanja izazvala malu zabunu jer je od strane književne kritike na njemačkom jezičkom području, gdje je knjiga najprije objavljena, ocjenjena kao knjiga eseja. S obzirom da je knjiga na bosanskohercegovačkom

¹ Dževad Karahasan rođen je u Duvnu (BiH, tada SFR Jugoslavija) 1953. Školovao se u Duvnu i u Sarajevu (komparativna književnost i teatrologija), doktorirao na Filozofskom fakultetu zagrebačkog Sveučilišta s radom „Dramaturški modeli u Krležinome Glembajevskom ciklusu”.

Radio kao dramaturg u Narodnom pozorištu Zenica i Narodnom pozorištu Sarajevo, kao urednik u reviji „Odjek” i časopisu „Izraz”, kao profesor na Akademiji scenskih umjetnosti Sarajevo i Filozofskom fakultetu Sarajevo, te kao lektor na Univerzitetu Göttingen. Bio gostujući profesor na univerzitetima Salzburg i Innsbruck.

Objavio:

Romane: „Istočni diwan”, Sarajevo 1989; „Stidna žitija”, Novi Sad 1989; „Stid nedjeljom”, Zagreb 1990; „Šahrijarov prsten”, Sarajevo 1994; „Sara i Serafina”, Zagreb 1999; „Noćno vijeće”, Zagreb 2005. (Sarajevo, 2007.).

Pripovijetke: „Kraljevske legende”, Sarajevo 1980; „Kuća za umorne”, Zagreb 1993; „Izveštaji iz tamnog vilajeta”, Frankfurt 2007. (Sarajevo 2007., Zagreb 2007.).

Drame: „Kralju ipak ne sviđa se gluma”, Sarajevo 1986; „Misionari”, Sarajevo 1989; „Koncert ptica”, Salzburg 1997.

Eseji: „O jeziku i strahu”, Sarajevo 1987; „Dnevnik selidbe”, Zagreb 1993; „Dosadna razmatranja”, Zagreb 1997; „Knjiga vrtova”, Zagreb 2002; „Dnevnik melankolije”, Zenica 2004.

Teorijske i kritičke studije: „Kazalište i kritika”, Sarajevo 1980; „Model u dramaturgiji”, Zagreb 1988.

Knjige su mu prevedene na njemački, francuski, talijanski, španjolski, engleski, češki, poljski, slovenski, nizozemski.

Dobitnik je više međunarodnih književnih nagrada (između ostalih Evropske nagrade za esej Charles Veillon, Herderove nagrade, nagrade Sajma knjiga u Leipzigu), te nagrade izdavačke kuće „Veselin Masleša”, nagrade željezare Sisak i nagrade za književnost franjevačke provincije Bosna Srebrena povodom 700 godina djelovanja franjevaca.

području objavljena nešto kasnije, imajući to u vidu, izdavač je već u naslovu naznačio kako se radi o knjizi proza. Taj podatak govori kako je i sa najnovijim naslovom Karahasan nastavio sa svojevrsnim istraživanjima u književnosti započetim prije gotovo trideset godina. Kada kažemo istraživanjima svakako ne mislimo u naučnom ili strogo književnoteorijskom smislu nego onom igrom, koju bi grubo bilo nazvati eksperimentom, u kojoj se stalno korača ivicom žanra, ivicom ne/beletrističkog... Stoga i pet proznih zapisa koji čine knjigu proza *Izveštaji iz tamnog vilajeta* nemaju podjednak udio pripovjedačkog odnosno esejsičkog. Tako ako bi smo prvi zapis u knjizi, *Anatomija tuge*, čitali kao „čistu” pripovijetku a petu i posljednju prozu u knjizi, *Pogovor*, čitamo kao „čist” esej.

Iako ova pitanja koja je po izlasku postavila Karahasanova knjiga ne smatramo perifernim za ukupan piščev rad ona su, čini nam se, takve prirode da za ovu knjigu mogu tako biti okarakterisana. Jer *Izveštaji iz tamnog vilajeta* predstavljaju gusto spisateljsko tkivo iz kojeg smo u mogućnosti izvući samo poneku nit, svjesni da samo intenzivna čitanja donose pravu nagradu i prodor u nesvakidašnju višeslojnost teksta ne samo u južnoslavenskim razmjerima nego i daleko šire.

Kritičari u Hrvatskoj izvukli su liniju po kojoj je posljednja Karahasanova knjiga ...*traganje za korijenima ratne kataklizme koja je Bosnu zadesila potkraj 20. stoljeća*... Mada se možemo složiti da *Izveštaji*... jesu i to, nama se čini kako je važno istaći piščevo nastojanje redefiniranja ustaljenih predstava po kojima funkcioniraju udaljeni svjetovi jedan od značajnih doprinosa ove knjige. Od samog naslova koji prvim pogledom budi jednu, rekli bi smo uobičajenu, vrstu asocijacije da ukupnog dojma koji nas, po čitanju knjige, obuzima jedan je od mogućih egzemplara kojim registrujemo Karahasanovo viđenje ostalih uspostavljenih relacija koje kroz svoju posljednju knjigu tretira.

Paralela koju je uspostavio Karahasan na relaciji stara bosanska kuća – glavica crnog luka mogla bi dobiti treći krak – knjiga proza *Izveštaji iz tamnog vilajeta*. Crni luk ključni je simbol za razumijevanje poimanja čovjeka u filozofiji upanišada jer po njima je čovjek samo

(bes)konačan broj maski, bez “pravog” lica, kao što je i crni luk plod bez centralne sjemenke, tako nam se čini da u samoj knjizi funkcionira jedno pismo koje je zapravo pismo u pismu koje je u pismu (čime zapravo svi postajemo samo ili čak tekst, pismo) koje nam nudi uvjerljiv ujam pred esej o tamnom vilajetu koji čitamo na samom kraju knjige. Naime, Moritz Löwenfeld u pismu djevojci unosi djedovo pismo koji opet citira svoje pismo iz 1920. (kratka priča Ive Andrića isključivo i u cijelosti varijacija na temu straha i mržnje u Bosni) kojim pojašnjava kako je kao mlad razmišljao o Bosni iz koje je pobjegao:

“Teško i sigurno izbija sat na katoličkoj katedrali: dva posle ponoći. Prođe više od jednog minuta (tačno sedamdeset i pet sekundi, brojao sam) i tek tada se javi nešto slabijim ali prodornim zvukom sat sa pravoslavne crkve, i on iskucava svoja dva sata posle ponoći. Malo za njim iskuca promuklim, dalekim glasom sahat-kula kod Begove džamije, i to iskuca jedanaest sati, avetinjskih turskih sati, po čudnom računanju dalekih, tuđih krajeva sveta! Jevreji nemaju svoga sata koji iskucava, ali bog jedini zna koliko je sada sati kod njih, koliko po sefardskom a koliko po eškenaskom računanju. Tako i noću, dok sve spava, u brojanju pustih sati gluvog doba bdi razlika koja deli ove pospale ljude koji se budni raduju i žaloste, goste i poste prema četiri razna, među sobom zavađena kalendara, i sve svoje želje i molitve šalju jednom nebu na četiri razna crkvena jezika. A ta razlika je, nekad vidljivo i otvoreno, nekad nevidljivo i podmuklo, uvek slična mržnji, često potpuno istovetna s njom.”

Tako sam pisao u aprilu 1920. godine, iskren i siguran da sam u pravu. I ogorčen što ne mogu ništa promijeniti, očajan što sam morao napustiti svoju zemlju, uvjeren da njezina razdrtnost, da njezina slabost zbog koje bježimo svi mi, pa i ja, dolazi od manjka jedinstva koje se savršeno jasno pokazuje u ona četiri računanja vremena o kojima sam ti pisao. Sada više ne mislim tako, naprotiv siguran sam da stvari stoje upravo suprotno od onoga što sam tada mislio. Bojim se da sam ovaj put daleko od istine upravo onoliko koliko sam bio i onda, mnogo puta sam se uvjerio da se varam kad sam u nešto bio ovako potpu-

no siguran. Zato ti i pišem ovako, iz vedra neba, možda ti naslutiš istinu, recimo negdje u sredini između ova dva moja iskaza.

Vrijeme od našega posljednjeg susreta, punih sedamnaest godina, proveo sam u zemljama u kojima se s razlogom vjeruje da je ostvareno puno narodno i državno jedinstvo, najprije u Italiji u kojoj se onda kad sam ja tamo bio to jedinstvo tek bilo ostvarilo i zato bilo napadno slavljeno, demonstrirano, tumačeno, a onda u Francuskoj u kojoj se ono uživa tako dugo da ga niko više i ne primjećuje jer ga svi podrazumijevaju. Imam pravo vjerovati da sam vidio i iskusio svijet jedinstva. Usprkos tome, priznajem da nisam otkrio zašto je dobro ako se svi ravnamo prema jednom kalendaru i ujedini se u jednome zajedničkom osjećanju vremena. Nisam našao ni jedan uvjerljiv razlog da to jedinstvo slavim (ono jedinstvo za kojim sam nekad čeznuo!), a našao sam nekoliko dobrih razloga da sumnjam u njegove prednosti. Vrijeme je život, dragi moj, stari prijatelju. Kad istekne tvoje vrijeme, istekao ti je i život; tvoj stvarni život je samo ono čime si ispunio svoje vrijeme i dao mu oblik, doveo ga do vidljivosti. (podvukao M.H) I kao što ne možeš živjeti izvan tijela i svijeta, ne možeš svoje vrijeme i svoj život odvojiti jedno od drugoga. Zato ne vidim zašto bismo se u jednom osjećanju vremena (u jednom jedinstvenom osjećanju svojih života!) ujedinjavali moja susjeda što teško hoda i ja, moj tuberkulozni pacijent i njegov rumeni sinčić koji i ne zna da će uskoro biti siročić, veseljak što drži pekaru u prizemlju i usidjelica koja tvrdi da pravi najbolje šešire u Parisu. Šta bi i koliko to jedinstvo doprinijelo našim životima? Bi li me radovala ili makar tješila pomisao da je evo upravo sad dva sata i modistici, i pekaru, i mom pacijentu? Ni sekunde prije i ni sekunde kasnije, nego upravo sad, kad i meni. Bi li mi zahvaljujući tome bilo lakše podnositi moje nesanice koje su se, istinu govoreći, pojavile kad sam bio daleko od Sarajeva? Ne bi, samo bi se izbrisale razlike među nama i naša svijest o tim razlikama i o sebi samima, jer upravo razlike među našim životnim kalendarima čine od mene liječnika, od mog pacijenta skorašnjeg mrtvaca i od njegovog sina radost ljudskom pogledu. Kalendar odnosno vrijeme baca usidjelicu s najboljim šesirima u depresiju, kao što kalendar, odnosno vrijeme stavlja

u pokret onu nama skrivenu silu zbog koje ručice tuberanovog sina razdragano mašu.

Ne optužuj me prebrzo za karikiranje, prijatelju, jer tako je ili veoma slično s ljudskim zajednicama. Seoska zajednica mjeri vrijeme izlascima i zalascima sunca i osjeća ga u skladu s njima, godišnjim dobima, poljskim radovima, sjetvama o kojima se objavljuju vjeridbe i žetva-ma koje donose svadbena slavlja. U gradu, opet, razne zajednice mjere i oblikuju vrijeme svaka prema svojim kriterijima i prema svom kalendaru - pekari po svom, a vatrogasci i službenici ministarstva vjera po svom, mlade ljepotice iz predgrađa po svom a penzionirani kondukteri po svom. Kome bi i kako koristilo da se svi oni ujedine oko jednog kalendara i izgrade jedno, svima zajedničko, osjećanje vremena? Naravno da ima i takvih, ne sumnjam i ne poričem korist od takvog ujedinjavanja. Recimo ljudi koji moraju napraviti red vožnje državne željeznice morali bi se od srca radovati takvome jedinstvu.

Naravno da mi je jasno koliko je važan red vožnje državnih željeznica i radost ljudi koji na njemu rade. Ali odgovorimo sebi iskreno, dragi moj stari prijatelju: hoće li naš život postati bolji ako svijet uredimo tako da seljaci moraju svoje poslove prilagođavati redu vožnje i drugim redovima proisteklim iz jedinstvenoga državnog kalendara, a ne svome kalendaru godišnjih doba? Ja sam medicinar a ne političar, ja služim konkretnome ljudskom životu a na državi i njezinim sistemima, tako da su moja pitanja i odgovori uvijek oslonjeni na konkretni život pojedinačnog čovjeka. Bilo bi mi strašno ako bi moje pacijentice ili čak samo jedna od njih svoje vrijeme počele mjeriti državnim kalendarom nacionalnog jedinstva a ne svojim mjesečnim krvarenjima. Ne znam kako ti prema tome stojiš, ti možda znaš zašto bi to bilo dobro i kome bi koristilo, ali je meni i sama pomisao na takav svijet strašna.

Nemoj misliti da pretjerujem, prijatelju. Pogledaj oko sebe, ako to misliš, i prisjeti se da je gotovo cijela Evropa danas prekrivena onom vrstom jedinstva u kojoj ljudi žive radi države i u kojem je jedan jedinstveni državni kalendar obavezan za sve, tako da seljaci siju i žanju po redu vožnje, kao što žene po redu vožnje imaju mjesečna krvarenja. Znam, naravno, da se to ne zbiva baš po redu vožnje državne željeznice, ali znamo

i ti i ja da se zbiva, kao i sve drugo, u skladu s onim kalendarom prema kojem je napravljen red vožnje i svi ostali redovi u tim državama, kalendarom koji je utemeljen na principu potpunog državnog jedinstva. Vjerujem ja da je to jedinstvo dobro za državu, ali se bojim da ljudskom životu ne koristi baš mnogo, u svakom slučaju slutim, kao liječnik, da je tako. Vjerovatno je tako jedinstvena država jako efikasna kao mašina, dakle kao sistem i utoliko jako dobra kao država, ali mene ne usređuje ponuda da svojim postojanjem i svojim jedinim životom služim nekoj mašini, ma kako dobra i efikasna ona bila.

Dok sam nastojao pustiti korijen ovdje, u Francuskoj, proveo sam nekih godinu dana kao liječnik pri vojnim jedinicama stacioniranim u pustinji. Tu sam, u pustinji, prepoznao savršeno jedinstvo, onaj stupanj jedinstva koji ne možeš ni zamisliti tamo gdje ima života. Sve se u vrtu ili u šumi razlikuje i odvaja od svega drugoga, svaki se dio odvaja od svih drugih dijelova i razlike od njih čuva kao vlastiti opstanak, sve se šareni i dreči, sve se svađa sa svim i brani svoju izdvojenost. A u pustinji je sve uređeno, lijepo i jedinstveno, sva su zrna pijeska prihvatila jednu boju i jednu formu, sve su dine slične jedna drugoj i usklađene sa svemu nadređenim principom jedinstva. Sa smrću, naime. (podvukao M.H.)

Navedeni tekst pokazuje kako su Karahasanove knjige stalna prepiska sa već postojećim i kako ostaje "nerazumljiv za neuke" (T.S. Eliot) u čemu je, možda, ključ slabe recepcije u BiH. Kao u prozi *Pisma iz 1993. godine* tako i u ostalim neophodan je kreativni napor dočitavanja autora *Izvještaja iz tamnog vilajeta*.

Posljednja Karahasanova knjiga svojevrsni je trijumf Bosne. Ma kako ova rečenica ličila na parolu ali u toj mnogostrukosti, u toj privilegiji da se dvadeseto stoljeće smjestilo između dva sarajevska mosta (od Gavrila do Suade i Olge), u tom da je drugi i drugačiji tik do nas, da je pitanje pozdrava, pogleda, osmjeha, jela, kućnog cvijeta bitno pitanje. Mnogostrukost i raznovrsnost su život a istost je smrt i mogao je zaključiti neko ko je na sopstevnoj koži doživljavao i jedno i drugo.

Mirzet HAMZIĆ